

ciót. *Sólyom András* vitte filmre a *Pannon töredéket*. Thomka Beáta szövege akarva-akaratlan nyelviileg több szinten is követi ezt a vizuális világot, még azokon a helyeken is, ahol nem szorososan az imént említett szövegekről és információkról van szó: „...hirtelen vágásokkal...”; „...pillanatnyi szituációk, látványtöredékek...”; „*E mikrototálók...*”; „...Mészöly kevés színnel él...”; „...mintha a megfigyelő vagy a *kamera-szem...*”; „*A Tarkovszkij* imaginációjára emlékeztető tájelemek...”; „*A kép* hajszálfinom, pontos megfigyelésekből áll” (kiemelések tőlem – P. D.). Így maga a monográfia szövege is képessé válik mozgóképszerűen értelmezni Mészöly szövegeit, és ezeken a helyeken a legizgalmasabb és legátütőbb Thomka Beáta interpretációja. Főként azokkal a részekkel szemben, melyekben kissé görcsössé válnak a szerző

alapvetően izgalmas elméleti kutatásainak a Mészöly opusra applikált mondatai. Kiemelném még a *Saulus* értelmezését mint a monográfia fénypontját és kortárs irodalmunk interpretációinak egyik alapszövegét.

A Thomka Beáta monográfiája által nyújtott iránytű a Mészöly-életmű meglehetősen bonyolult térképén való eligazodáshoz komoly segítséget ad és vállalkozása kiteljesíti a szövege *Bevezetésében* megjelölt másik intenciót is, amennyiben dolgozata „kiindulópontot képezhet az elmélyültebb további kutatásokhoz”.

THOMKA BEÁTA: *Mészöly Miklós*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1995.

Péczely Dóra

Az Abafitól a Buda haláláig

Az irodalom története – s ez az utóbbi másfél-két évtized elméleti kutatásainak eredményei alapján jól látszik – olvasatok története. Éppen ezért szükséges időnként a véglegesnek tűnő értelmezéseket is szembesíteni az újabb korszakok olvasási tapasztalataival. Ezt teszi Imre László is a Műfajok létformája a XIX. századi epikánkban című kötetében.

Előző munkáiban már jórészt tanújelét adta annak, hogy – noha érdeklődésének homlokterében a múlt századi irodalom fejleményei állnak –, kritikusként *Reményik Sándor* vagy *Németh László* éppúgy vonzza, mint *Esterházy Péter*. Munkásságának korábbi szakaszaiban már megmutatkoztak alkati adottságainak, szellemi vonzódásainak fontosabb dimenziói akkor, amikor 1973-ban *Brjusov és a szimbolista regény*, 1988-ban *Arany János balladái*, 1990-ben pedig *A magyar verses regény* címmel közölt figyelemre méltó könyveket. Ma Imre László a hazai műfaj történeti kutatás elismert szakértője, akinek tudományos eredményei a szakmai (köz)gondolkodásba és az oktatásba egyaránt beépíthetők. Tevékenységére – miként azt a verses regényről szóló dolgozatának előszavában

maga mondja – a legerőteljesebb hatást *Barta János* gyakorolta; a közvetlen ihletet az „orosz formalisták, *Bahtyin* és *Lotman* szolgáltatották a műfaj történetét, a történeti poétika nagy távlatú művelésével”.

Imre László ama „Barta-iskola” képviselője, amely az esztétikai tájékozódás és a filológiai megalapozottság követelményét az olvasható gondolatközvetítéssel párosítja. Ez a fajta elkötelezettség, amely „irodalom és emberi teljesség” egymást erősítő hatásában véli felfedezni hivatását, nála nem jelent szemléleti szűklátókörűséget, az újabb teoretikus értelmezések ignorálását, hanem éppen ellenkezőleg, birtokolt és működtetett eszközeinek állandó gazdagítására ösztönző erőt képvisel. Módszertani felismerése így éppen az, hogy a posztmodern tapasztalat felől újraolvasva az adott korszak

jellegzetes és kevésbé jellegadó műveit, más fénytörésben mutatkoznak a korábban szilárdnak vélt értékek, illetve megláthatók az előremutató nyelvi kezdeményezések is.

A *Műfajok létfarmája...* a szerző tudósi oeuvre-jének betetőzése. Választott kutatási témájának megítélése a szakirodalomban korántsem egyértelmű. Különösen a 20. század fejleményeivel foglalkozó ítések ellenzik a műfaj történeti megközelítést, mondván: az alkotók a romantika óta törekedtek a műfaji keretek áthágására, ezáltal új lehetőségek teremtésére; ez a folyamat a klasszikus avantgárd, majd a posztmodern idején „műfajtalansághoz”, illetve a meglévő ironikus kifordításához, parodizáló átértelmezéséhez vezetett. A 19. század kutatója számára mindazonáltal kínálkozik ez a vizsgálódási terep, még akkor is, ha ennek korlátaival maga is tisztában van.

Imre László kötetében szelektál: nem vállalja a múlt század epikája teljes skálájának feltérképezését; a novellairodalom terjedelmi megfontolás alapján, a verses regény pedig a korábbi monografikus feldolgozás következtében kívül esik szemhatárán. Az említett szelekció az átölelt időszakra is érvényes: a címhez képest az olvasó erős szűkítést érzékel; ezt azonban tudományos megfontolások indokolják. Az 1836 és 1863 közötti eszterdők középpontba állítását nemcsak az az elv vezérli, amely szerint egyre kevésbé tartható a marxista ihletettségtől koncepció, a történelmi események művészeti korszakküszöbként történő definiálása, hanem elsődlegesen az indokolja, hogy a jelzett periódusban a verses epikáról a prózára történő hangsúlyeltolódás tapasztalható.

Imre László imponálóan gazdag nemzetközi és hazai szakirodalomra építve közelíti meg tárgyát: *Tinyanov*, Lotman, *Marrion*, *Carassus*, Bahtyin munkái mellett gyakran támaszkodik *Wellek* és *Fowler* kutatásaira: ez utóbbinak a *Kinds of Literature (An Introduction to the Theory of Genres and Modes, 1982)* című monográfiájában találva meg a nemzeti alapon történő műfajkutatás „mellőzhetetlen feladatait” emlegető vezérfonalat. Kiindulási pontja az, hogy „az irodalmak nemzeti konkréti-

zációjának ténye műfaji változásokban ölt testet, s ennyiben a műfajok sorsa tükrözteti a kultúra, a nemzeti tudat mozgását”. Értekezésének egyik nívója annak felismerése, hogy egy adott korszakban a műfajok nem alkotnak rendíthetetlen hierarchiát, hanem folyamatos átalakulásban vannak.

A tizenöt részre bomló könyv két jellegzetes fejezetípust tartalmaz: tág horizontú elméleti fejtegetéseket és alapos műelemzéseket. A munka így több erényt mondhat magáénak: új csapatát vág egy manapság különféle megfontolásokból elhanyagolt területen, illetve filológiai-lélektani-nyelvi-stilisztikai szempontú műelemzéseiben érzékletes képet ad Arany János balladái-ról csakúgy, mint a prózaepika néhány alkotójáról (*Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Eötvös József, Mikszáth Kálmán, Nagy Ignác, Kuthy Lajos, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc*).

Imre László a műfajok születésének, virágzásának és elhalásának *brunetiére*-i elképzelését felhasználva (ám jócskán meghaladva) arra törekszik, hogy az ún. „szivárvány-elmélet” segítségével a jelenségeket szinkrón és diakrón módon egyszerre analizálja. Ugyanakkor nem marad meg az „epikus műfajok speciális elrendeződését” mutató negyedszázadban, hanem hangsúlyozza: az *Abafi* és a *Buda halála* közötti eszterdők „nemcsak a magyar verses epika sosem látott és soha meg nem ismétlődő klasszikus kibontakozásának a korszaka, hanem a magyar regény olyasfajta differenciálódásának időszaka is, mely önmagában is csúcspont, s a századforduló prózáját is előkészíti. Eötvös nemcsak Móricz elődje, hanem a századvégen felnövekedett egész prózáé (kevésbé emlegetett módon például *Szabó Dezső*), Jókai gyakran korszerűtlennek mondott regényírása nélkül nemcsak Mikszáth, de *Krúdy* remekművei sem képzelhetőek el, Kemény regényei pedig *Babits*ig, *Németh László*ig mutatnak előre”. A szinkronia és diakronia egységében gondolkodó szerző a népies elbeszélő költemény kapcsán *Illyés*ig és *Juhász Ferenc*ig, a verses regényre pillantva pedig – 1990-es összegzésének eredményeire építő módon – *Byron*ig, *Sterne*-ig, *Rabelais*-ig tekint vissza, s

ami viszont a „valóság-visszaadás elhárítását”, a „parodizáló szándékú allúziós technikát” illeti, egészen Esterházyig előre.

A monográfus „mintavételeinek” kulcsfogalmi a *reciprocitás* és a *transzmutáció*: az előbbin a műfajok egymás mellett élését, átmeneteit, egymást-ihletését, az utóbbin pedig folyamatos átalakulásukat értve. E nyomvonalon jut el Horváth János nagyszabású koncepciójának (*A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Bp. 1976) továbbgondolásához: „... az irodalom mutabilitása nem elsősorban fejlődésként írható le, hanem úgy,

mint olyan folyamat, melynek során központinak számító műfajok háttérbe szorulnak, mások előtérbe kerülnek, miközben minden egyes műfajban olyan átalakulások jönnek létre, melyek fokként megváltoztatják az egyes műfajok jellegét.” A könyv éppen ezekre a jelenségekre összpontosít, s keresi meg az egyes európai mintáktól való eltéréseket, sajátos magyar vonásokat. Imre László vizsgálódásainak egyik legizgalmasabb fejezete az,

amelyben olyan, mára már elfeledett regények kerülnek a középpontba, mint Nagy Ignác *Magyar titkok* (1844–1845), Kuthy Lajos *Hazai rejtelmek* (1846–1847) és Beöthy László: *Goldbach and Camp. fűszerkereskedése „A két macskához”* (1858) című munkája. E művekben a szerző a posztmodern előhírnökeket látja, fölismerve bennük a hagyományos elbeszélő autentikusságával szembeni kételyt, a valóság-visszaadásról történő lemondást, a laza szerkesztést, a hangsúlyozott nyelvi megalkotottságot, egyáltalán: a nyelv felértékelődését, a paródiát, az allúziós technikát, a verbális virtuozitást. Imre László nem állítja, hogy ezek a – mégiscsak másodvonalbeli – írók jelente-

nék a századközep fejlődését, pusztán arra hívja fel a figyelmet, hogy az eposz transzmutációjának korában, a nyelvi identifikációs törekvések idején, az „európai modellek s a hazai epikai hagyományok kombinációjaként” létrejött, s az „önmagát konstituáló nemzettudat múltképeinek sajátosságait” hordozó történelmi regény mellett, a műfaj „szétágazó bővülését” hozó, az európai mintákat, Hugót, Sandot, Dickenst, Thackerey-t, Gogolt, Turgenyevet ismerő és szem előtt tartó periódusában jelentkezett egy olyan, folytatás nélküli irány, amely számos ponton elő-

legezi az epikai tradíciót radikálisan felszámoló posztmodernitás nyelvcentrizmusát.

Imre László mértékadó szempontokkal bővíti a 19. századi irodalomról való tudást: mélyreható elemzésekben tárja föl az Arany-ballada rejtett szépségeit: új megvilágításba helyezi *A honvéd özvegyét*, értékeli a műfaji mintának a balladákra gyakorolt hatását, később pedig számos részlet-megfigyeléssel hozza közel az olvasóhoz a *Rozgonyinét*, a gazdag zeneiségű *Bor vitézt*, a

A tizenöt része bomló könyv két jellegzetes fejezettípust tartalmaz: tág horizontú elméleti fejtegetéseket és alapos műelemzéseket. A munka így több erényt mondhat magáénak: új csapást vág egy manapság különféle megfontolásokból elhanyagolt területen, illetve filológiai-lélektani-nyelvi-stilisztikai szempontú műelemzéseiben érzékletes képet ad Arany János balladáiról csakúgy, mint a prózaepika néhány alkotójáról.

többféle műfaji minta találkozási pontján álló *Szondi két apródját*, a kísértetballada-variációknak is felfogható *Tengeri hántást*, s *A walesi bárdokat*, amellyel kapcsolatban leszögezi: e mű jelentősége „nem az, hogy megbélyegzi a 49-es megtorlást, hanem az, hogy a zsarnok morális felörlődésének rajzát összekapcsolja Aranynak a költői hivatásra és emberi helyzet-állásra vonatkozó, kortól és helytől eltávolított vallomásával. Még hozzá oly módon, hogy maga a művészi forma sugalmazza a költészet erejét, legyőzhetetlenségét, s maga a szerkezet és a hangzásvilág bizonyítja (a feszültség állandó emelkedésével) a zsarnok erkölcsi vétségének önmaga ellen forduló és feltartóztatathatlan pusztító hatását”.

A monográfia további nyeresége a Kemény Zsigmond-, illetve a Mikszáth-fejezet: az előbbiben az aforizma, a pszichológiai módszer, az elbeszélői magatartás felől közelíti meg az *Élet és ábránd*, a *Férj és nő*, s az *Őzvegy és leánya* világát. A *rajongók*-ban a hasonlatok, a *Zord időben* a színek és fények atmoszférateremtő hatását tanulmányozza, az utóbbiban pedig meglátja az „empirikus, transzcendens, áltranszcendens szférák érintkezését”, valamint a műfaji minták (mese, legenda, anekdota, romantikus titokregény) komplex érvényesülését”.

A *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban* továbbgondolásra ösztönző hozadéka az, hogy Horváth János nemzeti klasszicizmus-fogalmának kiszélesítésére vállalkozik, amikor kijelenti: a horváthi időszakkal „csaknem egybeeső negyedszázad olyan epikai univerzumot jelenít meg ugyanis a maga műfaji sokszínűségével, ami egy

tágabb értelmű nemzeti klasszicizmus gyanánt fogható fel. Annyiban, amennyiben a szó, az irodalom gazdagodásával juttatja kifejezésre a nemzet nagykorúsodását. Ahogy nemcsak állítani tud, hanem kételkedni is. Amennyiben műfajokat és ellenműfajokat teremt. Bemutatja, meghódítja, művészileg birtokba veszi az országot, de ugyanakkor némely pontokon el is idegenedik tőle. A valóság másaként »teremtett világ«-ot alkot, de meg is kérdőjelezi a valóság tükröztetését, a nyelvi megjelenítés érvényességét”.

IMRE LÁSZLÓ: *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*. Csokonai Universitas Könyvtár. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 1996, 345 old.)

Karádi Zsolt

Maimonidész vallásbölcseleti rendszere

Maimonidész (1138 [és nem 1135, ahogy leggyakrabban említik] Córdoba – 1204 Fosztat, Egyiptom) jó okkal tekinthető a zsidó–arab kultúra betetőzésének, aki korának tudományos eredményeire érzékenyen reflektált. Miután tizenévesen családjával együtt el kellett hagynia szülővárosát, végül Fosztatban telepedett le, ahol az egyiptomi zsidóság megkérdőjelezhetetlenül nagytekintélyű közösségi vezetőjévé vált. Egyúttal korának egyik legelismertebb orvosa is.

Hatása a mai zsidó szellemiségre leginkább a rabbinikus tudományok, valamint a filozófia terén mutatkozik meg. Elsőként Maimonidésznek sikerült megalkotnia egy olyan zsidó törvényködexeit, az úgynevezett *Jád há-Házákát* (szó szerint „Erős kéz”; a jád szó számértéke 14, a mű pedig ugyanennyi könyvből áll), amely a maga nemében páratlan, szerkesztésében hihetetlenül tiszta, csodálatos héber stílusban íródott. Vallásbölcseleti főművében az arabul megfogalmazott, ám héber betűkkel lejegyzett *Tévelygők útmutatójában* (arabul: *Dalalat al-Hairin*, héberül: *More Nevukhim*) – mely az egyik leg-

kiemelkedőbb, ha ugyan nem a legjelentősebb zsidó bölcseleti mű – sikerrel békítette össze a judaizmust a deista arisztotelizmussal. Mindezt jól látható módon csak úgy érthette el, hogy az arisztotelészi értékfelfogást a *Szentírás* értékrendjébe helyettesítette be. Nemcsak a szentírási törvényeket ütköztette – roppant eredeti módon – a pogány szokásokkal, s ezáltal az antik pogányság eltűnése után tárgyyszerű módon úgy írja le a szentírási kodifikációt, mint amely már elvesztette eredeti jelentésének egy részét, de theisztikus arisztotelizmusának megfelelően *Útmutatója* egyúttal az Istenről való tudás és elmélke-